

PIRMIEJI DARBINIO MOKYMO ŽINGSNIAI TARYBŲ LIETUVOJE 1919 m.

V. MIKĖNAS

Įsikūrus Lietuvos Laikinajai revoliucinei darbininkų ir valstiečių vyriausybei, 1918 m. pabaigoje ir 1919 m. pradžioje darbo žmonės ėmėsi iš pagrindų pertvarkyti kultūros bei švietimo reikalus. Bažnyčia buvo atskirta nuo valstybės, panaikintos privačios mokyklos ir perduotos Švietimo liaudies komisariatui, įvestas mokymas gimtąja kalba. Buvo pradėta spręsti visuotinio privalomojo visų vaikų mokymo iki 17 metų klausimai, susirūpinta ikimokykliniu vaikų auklėjimu, suaugusiųjų švietimu, plečiamas mokyklų tinklas, atsisakoma senų mokymo metodų. Į pirmąją vietą buvo iškeltas vaiko aktyvumas, sąmoningumas vieningos darbo mokyklos pagrindais. Buvo susidomėta Tarybų Rusijos mokyklų patyrimu, pradėta leisti pedagoginę spaudą ir literatūrą, imta ruošti naujos mokymo metodinės priemonės, organizuojami respublikos ir rajonų mokytojų suvažiavimai. Tokiu būdu įnirtingos klasių kovos sąlygomis buvo dedami pirmieji tarybinės darbo mokyklos pagrindai. Siame darbe ištikimas draugas, patarėjas ir pagalbininkas buvo rusų ir kitų tarybinių tautų proletariatas, pažangūs mokytojai.

Tačiau naujos mokyklos kūrimo darbą nutraukė jungtinių užsienio interventų ir vietos buržuazinių jėgų puolimas. 1919 m. balandžio mėn. jie užėmė Vilnių, o rugpiūčio mėn. — paskutinį Tarybų Lietuvos punktą — Zarasus¹.

Z. Angarietis, vertindamas tą laikotarpį, nurodo, kad „1918—1919 m. revoliucija ir trumpalaikis Tarybų valdžios buvimas Lietuvoje įeis, nepaisant visos eilės mūsų klaidų, dargi stambių klaidų, šviesiais lapais į Lietuvos proletariato kovos istoriją“².

Istoriografija liaudies švietimo 1918—1919 m. klausimu yra labai negausi. Buržuaziniai istorikai, kalbėdami apie tą laikotarpį, klastojo istorinę tikrovę. Jie nutylėjo darbo žmonių kovą ir pastangas pertvarkyti mokyklą socialistiniais pagrindais.

Tarybinėje istorinėje pedagoginėje literatūroje daugiausia nagrinėjami tik bendrieji liaudies švietimo klausimai. J. Žiugžda savo knygutėje „Lietuvių tautos kova dėl Tarybų valdžios 1918—1919 metais“ (išleistoje 1948 m.) nurodo, kad Lietuvos tarybinė vyriausybė, vadovaudama

¹ LTSR MA Istorijos institutas, Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. III, Vilnius, 1958, p. 10.

² Z. Angarietis, LKP įsikūrimas ir proletarinė revoliucija Lietuvoje, Vilnius, 1962, p. 130.

liaudies kovai prieš jungtines tarplautinės kontrrevoliucijos jėgas, nuo pat pirmųjų dienų rūpinosi visapusiškai išvystyti liaudies švietimą ir kultūrinį gyvenimą³. A. Knyva ir J. Žiugžda knygoje „Švietimas Tarybų Lietuvoje“ apibūdina 1918—1919 m. Tarybų valdžios priemones liaudies švietimo klausimais ir pabrėžia, kad 1919 m. su nepaprasta jėga pasireiškė tarybinės santvarkos gyvybinė galia visose srityse ir ypač liaudies švietimo ir kultūros bare⁴. K. Simaška straipsnyje „Švietimas Tarybų Lietuvoje 1918—1919 metais“ aptaria pirmuosius Komunistų partijos ir tarybinės vyriausybės dokumentus, liečiančius mokyklos reorganizavimą, ir labai trumpai panagrinėja tuo metu išleistą pedagoginę literatūrą⁵. M. Karčiauskienės kandidatinė disertacija „Aiškinamasis skaitymas Lietuvos TSR mokyklose, idėjiniai pagrindai ir ryšys su gyvenimu“, parašyta 1960 m., yra pirmasis bandymas mūsų pedagoginėje literatūroje istoriškai panagrinėti vieną problemą nuo jos atsiradimo iki šių dienų. Antrajame disertacijos skyriuje „Bendra mokyklos ir pedagogikos padėtis pirmaisiais Tarybų valdžios metais Lietuvoje“, fragmentiškai panagrinėjusi Tarybų valdžios kūrimosi sąlygas Lietuvoje, pirmuosius dokumentus, liečiančius mokyklą, ir priemones, pertvarkant ją, autorė stengiasi parodyti aiškinamojo skaitymo idėjinius pagrindus ir jo ryšį su gyvenimu⁶.

Netiesiogiai darbinio mokymo Lietuvoje 1918—1919 m. klausimus yra palietęs RTFSR Pedagogikos mokslų akademijos išleistoje monografijoje „Tarybinės mokyklos ir pedagogikos istorijos bruožai 1917—1920 m.“ tarybinis pedagogas F. Koroliovas⁷. Apsčiai panaudodamas faktinės medžiagos, autorius audringą revoliucinį tarybinės mokyklos ir pedagogikos kūrimosi laikotarpį nagrinėja plačiai ir įvairiais požiūriais. Galima sakyti, kad tai pirmas taip giliai argumentuotas mokslinis istorinis-pedagoginis tyrinėjimas. Tačiau nacionalinių respublikų tarybinės mokyklos kūrimosi ir vystymosi istorija, kaip pripažįsta ir pats autorius, yra schematiška, žodžiu, darbinio mokymo problema minima tik bendriausiais bruožais, kiek ji yra susijusi su organizaciniu vieningos darbo mokyklos kūrimu Lietuvoje 1918—1919 m.

Mokslinio darbo arba bent straipsnio, kuris būtų specialiai skirtas darbinio mokymo problemai Lietuvoje 1918—1919 m. nagrinėti, kol kas nėra.

Pastaruoju metu, priėmus įstatymą „Dėl mokyklos ryšio su gyvenimu stiprinimo ir dėl tolesnio liaudies švietimo sistemos vystymo Tarybų Sąjungoje“, kai viskas daroma paruošti mokinius darbinei veiklai, ieškoma efektingų mokymo-auklėjimo metodų, darbinio mokymo problema tapo dar aktualesnė. Todėl jos nagrinėjimas turi ne tik istorinės, bet ir praktinės reikšmės.

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje darbinio mokymo idėjos buvo tvirtai įsigalėjusios buržuazinės pedagogikos mokslė ir plačiai taikomos mokyklos darbo praktikoje Europoje ir JAV. Tačiau buržuaziniai teoretikai mokslinę marksistinę mokymo jungimo su darbu idėją iškreipė ir panaudojo saviems interesams. Ji buvo pakeista miglotais samprotavimais apie darbą mokykloje. V. A. Lajus darbo pradų ieškojo mokinių psichofiziniame veiklume. Jis reikalavo visą mokymo-auklėjimo darbą remti aktyvaus mokymo metodais, įvairiomis mokymo turinio išraiškos formomis.

³ J. Žiugžda, Lietuvių tautos kova dėl Tarybų valdžios 1918—1919 metais, Vilnius, 1948.

⁴ A. Knyva ir J. Žiugžda, Švietimas Tarybų Lietuvoje, Vilnius, 1950.

⁵ K. Simaška, Švietimas Tarybų Lietuvoje 1918—1919 metais, Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Mokslo darbai, t. V, Vilnius, 1958.

⁶ M. Карчаускене, Объяснительное чтение в школах Литовской ССР, идейные основы и связь с жизнью, 1960.

⁷ Ф. Ф. Королев, Очерки по истории советской школы и педагогики 1917—1920 гг., М., 1958.

G. Keršenšteineris akcentavo profesinių mokėjimų ir įgūdžių sistemą, darbo pamėgimą, „pilietinį“ auklėjimą. Dž. Džui, grindęs mokymą vaiko interesais, ignoravo planingą mokyklos darbą, siūlė nedaryti aiškios ribos tarp mokyklos ir gyvenimo, ruošti praktiškus darbininkus pramonei. Visos šios įvairios darbinio mokymo teorijos turėjo įtakos carinės Rusijos mokyklai, vienašališkai atsiliepdamos į plačiųjų liaudies masių švietimą. Lietuvą, kaip carinės Rusijos imperijos dalį, iš esmės irgi veikė tie patys veiksniai.

Padėtis visiškai pasikeitė, kai Didžioji Spalio socialistinė revoliucija, išvadavusi Rusijos liaudį iš dvarininkų ir kapitalistų priespaudos, pradėjo naują epochą mokyklos istorijoje. Tarybų Rusijoje naujos politinės ir ekonominės sąlygos darbiniam mokymui išskėlė naujus reikalavimus. Pasikeitęs klasinių jėgų santykiui, kito ir idėjiniai darbinio mokymo pagrindai bei ryšio su gyvenimu formos ir pobūdis. Jų teorinę ir praktinę bazę turėjo sudaryti ne buržuazinė pedagogika, bet mokslinio komunizmo idėjos, tarybinės visuomeninės santvarkos kūrimas ir naujos mokyklos praktika.

Komunistų partija liaudies švietimą ir darbinį mokymą visada laikė sudėtine revoliucinės kovos dalimi. Marksizmo-leninizmo klasikai nuolat pažymėdavo, kad socialistinės visuomenės kūrimas nėra tik politinių, ekonominių gyvenimo pagrindų pertvarkymas, kartu jis yra ir visuomeninės sąmonės, ideologijos pakeitimas.

Pagrindinė visuomeninės santvarkos pertvarkymo varomoji jėga yra žmogus. Todėl mokyklai keliamas uždavinys — išauklėti tokį žmogų, kuris būtų visapusiškai išsilavinęs, pasiruošęs praktiniam darbui, aktyvus ir pilnavertis naujos visuomenės kūrėjas.

Komunistų partija ir tarybinė vyriausybė savo praktinėje veikloje šių pažiūrų laikėsi nuosekliai. 1919 m. kovo 18—23 d. RKP(b) VIII suvažiavime, priimdama naują programą švietimo klausimais, ji reikalavo „mokyklą iš buržuazijos klasinio viešpatavimo įrankio paversti to viešpatavimo griovimo ir visuomenės suskirstymo į klases visiško panaikinimo įrankiu“, įgyvendinti glaudų mokymo ryšį su visuomeniniu-gamybiniu vaikų darbu⁸. Visos Rusijos Centro Vykdomojo Komiteto 1918 m. spalio mėn. patvirtinti „Vieningos darbo mokyklos nuostatai“ ir „Pagrindiniai vieningos darbo mokyklos principai“ („Deklaracija“) tai išreiškė konkrečiomis priemonėmis⁹.

„Nuostatai“ ir „Deklaracija“, panaikinę carinės Rusijos mokyklų tipų įvairumą, vietoj luominės-klasinės mokyklos išskėlė vieningą darbo mokyklą. Šiais dokumentais pirmą kartą buvo siekiama nuosekliai įgyvendinti pasaulietinės, demokratinės darbo mokyklos principus: duoti teorinius visuomeninio-kolektyvinio auklėjimo pagrindus, nusakyti visapusiškai išlavintos asmenybės formavimo kelius, nurodyti vaikų aktyvumo ir sąmoningumo žadinimo metodus ir priemones. Čia naujai buvo iškeltos mokyklinės drausmės, mokinių ir mokytojų santykių ir kitos svarbios pedagoginės problemos. Be to, buvo kritikuojamas senosios mokyklos atitrūkimas nuo gyvenimo, ypatingai akcentuojant mokymo jungimą su gamybinio darbu. Šiuose dokumentuose, nustačiusiuose pagrindinę darbo mokyklos vystymosi kryptį, buvo nužymėti vieningos darbo mokyklos kūrimo principai ir metodai, remiantis mokslinio komunizmo teorija, pagrįsti svarbiausieji mokymo jungimo su darbu reikalavimai bei ryšiai su politiniais, ekonominiais ir kultūriniais naujos socialistinės visuomenės statybos uždaviniais. „Nuostatai“ ir „Deklaracija“ susilaukė visuotinio susidomėjimo, aukšto kitų kraštų proletariato organizacijų ir pažangių pedagogų

⁸ V. I. L e n i n a s, Raštai, t. 28, Vilnius, 1954, p. 65—68.

⁹ Директивы ВКП(б) и постановления Советского правительства о народном образовании 1917—1947 гг., М., 1947.

įvertinimo, buvo išversti į daugelį pasaulio kalbų¹⁰. Į lietuvių kalbą „Vieningos darbo mokyklos nuostatus“ ir „Pagrindinius vieningos darbo mokyklos principus“ išvertė to meto pažangus mokytojas Esmaitis (S. Matjėšaitis). Švietimo liaudies komisariatas pasirūpino juos 1919 m. išspausdinti. Šie dokumentai lietuvių kalba buvo pavadinti „Vienatine darbo mokykla“¹¹.

Mokymo jungimo su darbu idėja įsigalėjimas Tarybų Rusijos mokyklos praktikoje buvo susijęs su to meto tarybinės santvarkos kūrimosi sunkumais. Iškilė daug neaiškių pedagoginių, teorinių ir praktinių klausimų. Pasitaikė ieškojimo klaidų, nukrypimų nuo partijos reikalavimų. Pedagoginėje literatūroje buvo nekritiškai populiarinamos V. A. Lajaus, G. Keršėnšteinerio, Dž. Džui ir kitų buržuazinės darbinio mokymo teorijos atstovų pažiūros. Mokytojų pasitarimuose, kursuose ir kitokiomis progomis jų raštai buvo rekomenduojami kaip naujausi pedagogikos ir psichologijos mokslo pasiekimai. Tai rodo, kad ir Švietimo liaudies komisariatas ne visada buvo nuoseklus. „Nuostatuose“ ir „Deklaracijoje“ buvo pervertintas gamybinis darbas. Gamybinis darbas pagal „Nuostatus“ turėjo sudaryti mokyklos gyvenimo pagrindą, persunkti visas jo grandis: mokymo turinį, metodus, mokymo organizaciją ir auklėjimo darbą. Toks vienašališkas dėmesio koncentravimas apie darbinius procesus reiškė mokyklos mokymo-auklėjimo darbo reikšmės neįvertinimą.

Visa tai veikė mokytojus ir mokyklą.

Tarybinis pedagogas F. Koroliovas nurodo, kad daugelis mokytojų galvojo, jog praktinių ir laboratorinių darbų įvedimas į pamokas, euristinio ir iliustracinio, arba daiktinio, vaizdumo metodų taikymas ir yra darbinio mokymo pradai mokykloje. Tokie mokytojai ir švietimo darbuotojai teigė, kad darbo mokyklos sukūrimas ir baigiasi mokymo metodų pakeitimu. Laikantis tokių pažiūrų, darbinio mokymo esmė suvedama vien tik į mokymo metodus, atplėšiant juos nuo mokymo turinio. Tokiuose samprotavimuose labai ryškiai atsispindėjo V. A. Lajaus „veiksmo mokyklos“ įtaka.

Kiti mokytojai „Deklaracijoje“ keliamą darbinio mokymo idėją suvedė į paprastą fizinį darbą. Jeigu anksčiau mokykla priklausė privilegijuotosioms klasėms, o dabar tapo bendraliaudine, tai, jų nuomone, bendrąjį lavinimą užtenka papildyti „darbiniais procesais“. Šios krypties atstovai manė, kad darbiniai procesai yra svarbūs ne kaip mokymo metodas, bet kaip tam tikru laipsniu apibrėžtas mokymo ir auklėjimo turinys.

Tik nedaugelis mokytojų tarsį sujungė šias abi pažiūras ir darbinio mokymo laikė ir viena, ir kita.

Skirtingai buvo suprantamas ir pats fizinis darbas. Vieni mokytojai laikėsi nuomonės, kad mokykloje, dėstant bendrojo lavinimo dalykus, būtinai reikia vaikus išmokyti kokio nors amato. Todėl mokyklose, anot jų, reikalinga įrengti kiek galint daugiau ir geresnių stalių, šaltkalvių ir kitokių dirbtuvių, turėti prie mokyklos žemės sklypus, mokyti namų ruošos, megzli, siūti ir kt., kitaip sakant, reikalavo suteikti mokyklai proftechninę kryptį. Kiti mokytojai į fizinį darbą žiūrėjo kaip į politechninio mokymo priemonę, kaip ir buvo numatyta ir reikalaujama Komunistų partijos programoje — teoriškai ir praktiškai mokinius supažindinti su svarbiausią gamybos šakų pagrindais, paruošti juos socialistinės visuomenės gyvenimui ir praktinei veiklai.

¹⁰ Ф. Ф. Корольев, Очерки по истории советской школы и педагогики 1917—1920 гг., М., 1958, p. 172.

¹¹ Vienatinė darbo mokykla, Vilnius, 1919, VVU Mokslinė biblioteka, Rankraščių skyrius, LR, 1728.

Kai kuriuos švietimo darbuotojus stipriai veikė „laisvojo auklėjimo“ teorijos. Jie socialistinėje visuomenėje mokyklos kūrimo uždavinį sutapatino su vaikų darbinės veiklos organizavimo uždaviniais¹².

Kaip matome, nuomonių skirtumas tiek Švietimo liaudies komisariato dokumentuose, tiek mokytojų pažiūrose atspindėjo realias vietas ir laiko sąlygas, kuriose naujoji mokykla ir darbinio mokymo teorija vystėsi, brendė ir gyveno. Čia tarp savęs kovojo nauja ir sena. Nauja žengė pačius pirmuosius žingsnius. Nors bendrieji programiniai principai ir reikalavimai buvo aiškūs, bet trūko praktikos. Reikėjo eiti visiškai naujais, neišbandytais keliais, mokytis iš klaidų, kurti, ieškoti. Tuo tarpu sena turėjo tvirtas, nusistovėjusias tradicijas ir gilias šaknis daugumos mokytojų sąmonėje. Senos teorijos, pridengtos nauja darbinio mokymo idėja, dažnai iškildavo kaip naujos. Tačiau tarybinė darbinio mokymo teorija ir pedagogika, nepaisant visų pasitaikiusių prieštaravimų, sparčiai tobulėjo. Pagrindinis jos bruožas — nauja ideologija, nauji uždaviniai.

Tarybinės mokyklos ieškojimai rodo, kad Didžioji Spalio socialistinė revoliucija buvo posūkis tiek kultūriniame gyvenime, liaudies švietime, pedagogikoje, tiek ir darbiniam mokyme. Kuriantis Tarybų valstybei, kaupėsi ir tarybinės pedagogikos darbinio mokymo patyrimas.

Tarybinės mokyklos teorija ir praktika turėjo didžiulį poveikį Lietuvos mokyklai.

Po Spalio revoliucijos griuvo dirbtinai sudaryti vokiečių okupacijos metais barjerai tarp lietuvių ir rusų tautų¹³. Komunistų partijos lenininė-nacionalinė politika, „Rusijos tautų teisių deklaracijos“ paskelbimas ir Tautybių reikalų liaudies komisariato įkūrimas Lietuvos darbo žmones dar labiau paskatino revoliucinei kovai, sudarė palankias sąlygas vystyti nacionalinei kultūrai, suaktyvino pedagoginę mintį. Lietuvos reikalų komisariatas, vadovaujamas V. Mickevičiaus-Kapsuko, dirbo didelį politinį-agitacinį ir kultūrinį darbą lietuvių, gyvenančių Tarybų Rusijoje, tarpe. Jis kovojo prieš nacionalistines nuotaikas, leido lietuvių kalba laikraščius, knygas, steigė mokyklas, rengė kursus mokytojams. Po Spalio revoliucijos vokiečių okupacinė valdžia, nuo 1915 m. šeiminkavusi Lietuvos mokykloje, nebegalėjo senais metodais viešpatauti. Sustiprėjęs Lietuvos darbo žmonių judėjimas bei didėjanti Rusijos revoliucijos įtaka išklabino ir okupacinio režimo pagrindus. Kaizerinė Vokietija, norėdama nuslopinti revoliucinę mintį ir sustiprinti savo pozicijas Lietuvoje, pasikvietusi į talką vietas buržuaziją, sudarė vadinamąją Lietuvos tarybą. Tačiau ir ši buvo bejėgė sulaikyti Didžiojo Spalio pažadintą revoliucinį darbo žmonių pakilimą. Šis pakilimas dar labiau sustiprėjo, kai po Bresto taikos į Lietuvą ėmė grįžti dalyvavę revoliucijoje karo pabėgėliai, lietuvių sekcijos Centro Biuras prie RKP(b) CK aprūpindavo pabėgėlius revoliucine literatūra, o komunistams duodavo specialių užduočių — kurti komunistines organizacijas, aktyviai dalyvauti revoliuciniame judėjime Lietuvoje¹⁴. Lietuvoje 1918 m. subrendusi revoliucinė situacija ėmė peraugti į proletarinę revoliuciją. Darbo žmonės, Komunistų partijos vadovaujami, kilę į kovą prieš vokiškuosius okupantus, vietas buržuaziją, kūrė revoliucinės valdžios organus.

1918 m. gruodžio 8 d. Vilniuje buvo sudaryta Lietuvos Laikinoji revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė, vadovaujama V. Mickevičiaus-Kapsuko. 1918 m. gruodžio 16 d. Lietuvos Laikinoji revoliucinė

¹² Ф. Ф. Королев, Очерки по истории советской школы и педагогики 1917--1920 гг., М., 1958.

¹³ J. Žiugžda, Lietuvių tautos kova dėl Tarybų valdžios 1918--1919 metais, Vilnius, 1948, p. 3.

¹⁴ В. В. Кульвичус, Революционная деятельность литовских большевиков в Петрограде в 1916--1918 гг. (диссертация), Л., 1961.

darbininkų ir valstiečių vyriausybė paskelbė manifestą, kuriame iškilmingai pasauliui pranešė: vokiečių kaizerinė okupacija, Lietuvos taryba ir visų kitų buržuazinių tautinių tarybų bei komitetų valdžia nuversta, „visa valdžia pereina į Lietuvos Darbininkų, bežemių ir mažžemių atstovų tarybų rankas“¹⁵. Truputį vėliau buvo išleisti dekretai apie taiką, žemę, tautų lygiateisiškumą, bažnyčios atskyrimą nuo valstybės, apie mokyklą¹⁶ ir kiti.

Lietuvos darbo žmonės, paėmę valdžią į savo rankas, 1918 m. pabaigoje ir 1919 m. pradžioje ėmė tvarkyti ir liaudies švietimo reikalus.

Komunistų partija švietimo darbuotojams iškėlė uždavinį — pagrįsti naująją mokyklą pažangiausia komunistinio auklėjimo teorija. Priesake Vilniaus darbininkų ir raudonarmiečių deputatams, paskelbtame 1919 m. vasario 2 d., nurodoma: „Draugai darbininkai. . . Besivadovaudami socialistinės Rusijos patyrimu, kurkite vienatinę darbo mokyklą“¹⁷.

Įkūrimas Lietuvoje Tarybų valdžios, kurią oficialiai pripažino Tarybų Rusijos vyriausybė (1918 m. gruodžio 22 d.)¹⁸, įgalino Lietuvos darbo žmones plačiau panaudoti vieningos darbo mokyklos Rusijoje patyrimą. Tarybų Rusijos vyriausybė mielai juo dalijosi. 1919 m. vasario 13 d. atvyko į Vilnių Lenino vardo agitacinis traukinys su įvairių Tarybų Rusijos liaudies komisariatų atstovais, kurie suteikė praktinę paramą vietos darbuotojams. Švietimo komisariatui buvo atvežta literatūros darbo mokyklos klausimais, mokytojams ir liaudies švietimo darbuotojams perskaityta paskaitų. Štai pranešime apie „Istorišką vienatinės darbo mokyklos būtinumą“ buvo plačiai išnagrinėta darbo mokyklos istorija ir mokymo jungimo su darbu pirmieji rezultatai naujoje Tarybų Rusijos mokykloje¹⁹.

Sąlygos, kuriomis teko kurti naują mokyklą ir kartu spręsti darbinio mokymo klausimus Lietuvoje, kaip ir Tarybų Rusijoje, buvo nepaprastai sunkios. 1918—1919 m. padėlį mūsų krašte sunkino ir tai, kad, kuriant tarybinius organus, reikėjo ne tik sulaužyti senąjį valdžios aparatą, bet ir išvyti okupantus. Be to, revoliucinio įkarščio ir aštrios klasių kovos sąlygomis nuniokotame ir badaujančiame krašte, slankiojant kontrrevoliucinėms ir interventų bandoms, šį darbą trukdė vietos buržuazija bei kalalikių bažnyčia, reakcingai nusiteikusi inteligentija. Tačiau dauguma pradinės mokyklos mokytojų, gyvenusių liaudies reikalais, buvo pažangūs, nepabūgo sunkumų, visokeriopai rėmė Tarybų valdžios priemones. 1918 m. gruodžio 29—31 d. Vilniuje įvyko mokytojų suvažiavimas. Delegatai, susirinkę iš 20 apskričių, svarstė mokyklos reformos klausimus. Suvažiavimą veikė Spalio idėjos. Priimti nutarimai rodo, kad pažangūs mokytojai ėjo drauge su liaudimi²⁰.

Pranešimai iš vietų byloja, kad darbo mokyklos klausimai buvo gyvai mokytojų svarstomi, nagrinėjami. Darbe jaučiamas didelis entuziazmas. Pažangūs mokytojai reiškė padėką tarybinei vyriausybei, pasižadėjo sąžiningai dirbti švietimo darbą vaikų bei suaugusiųjų darbo žmonių tarpe. J. Žiugžda, dirbęs Švietimo liaudies komisariate, buvo aktyvus naujos mokyklos kūrimo dalyvis. Švietimo liaudies komisariatui pavedus, A. Džiuilytė suorganizavo dvisavaitinį žurnalą „Švietimo reikalai“²¹, apie kurį būrėsi Esmaitis, S. Matulaitis, M. Vasiliauskas ir kiti pažangūs mokytojai

¹⁵ LTSR MA Istorijos institutas, Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. III, Vilnius, 1958, p. 106.

¹⁶ Ten pat, 194.

¹⁷ Ten pat, p. 106.

¹⁸ Ten pat, p. 110.

¹⁹ „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 2, p. 16.

²⁰ „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 1.

²¹ Proletarinė revoliucija Lietuvoje, Vilnius, 1960, p. 151.

bei švietimo darbuotojai. A. Didžiulytė, būdama gerai susipažinusi su Tarybų Rusijos mokyklos pertvarkymu bei darbinio mokymo klausimais, dalyvavusi Visos Rusijos mokytojų I suvažiavime, drauge su kitais pažangiais mokytojais populiario N. Krupskajos, A. Lunačarskio pažiūras, vieningos darbo mokyklos patyrimą. Žodžiu, mokytojai tapo tvirtu revoliucines liaudies valdžios ramsčiu²².

Mokyklos pertvarkymas reikalavo kritiškai įvertinti senosios mokyklos teoriją ir praktiką, konkrečiai nustatyti mokymo jungimo su darbu pobūdį, idėjinis darbinio mokymo pagrindus bei ryšio su gyvenimu formas. „Mokyklų reorganizavimo dekretas“ ir „Dekreto dėl mokyklų reikalų reorganizavimo įvadas“, kaip ir Tarybų Rusijos mokyklos „Nuostatai“ bei „Deklaracija“, darbinio mokymo uždavinius kėlė pačiais bendraisiais bruožais. Darbinis mokymas čia buvo susietas su nauja visuomene, krašto politiniu, ekonominiu ir kultūriniu gyvenimu. Savaiame suprantama, kad šie programiniai reikalavimai praktiniam darbui buvo per bendri, reikėjo juos sukonkretinti. Pagaliau šie dokumentai nereiškė užbaigto mokyklos kūrimo etapo. Švietimo liaudies komisariatas, išleisdamas „Dekreto dėl mokyklų reikalų reorganizavimo įvadą“, nurodė, kad jis tėra tik „įtvirtinimas ir nuoseklus užbaigimas tų atskirų priemonių, kurias Švietimo liaudies komisariatas ir vietiniai skyriai vykde“, kad tai tik pereinamasis etapas į vieningą darbo mokyklą²³.

„Švietimo reikaluose“, norint plačiau paaiškinti bendruosius darbinio mokymo uždavinius, buvo keliamas pagrindinis klausimas — jo idėjiniai pagrindai ir ryšys su gyvenimu. Darbinis mokymas buvo laikomas sudėtine revoliucinės kovos ir socialistinės visuomenės statybos dalimi. Nurodoma, kad darbo mokykla turi būti organiškai susijusi su šalies politiniu ir ekonominiu gyvenimu. „Švietimo reikaluose“ buvo ryžtingai kritikuojama buržuazinė mokykla, atskleidžiamas jos klasinis pobūdis, stengiamasi paaiškinti mokymo jungimo su darbu atsiradimo priežastis bei darbinio mokymo vystymosi tendenciją buržuazinėje visuomenėje. Žurnale buvo akcentuojama, kad to meto gyvenimui apskritai būdingas spartus technikos ir pramoninės gamybos vystymasis, kad fizinis darbas kas kart tampas vis sudėtingesniu, todėl reikalaujamas labiau kvalifikuoto darbininko. Buržuazija nesanti suinteresuota darbo žmonių švietimu, bet pats gyvenimas ją verčiąs tai daryti. Toliau nurodoma, kad buržuazinė mokykla auklėja paklusnius darbininkus. Ji duodanti labai skurdų bendrąjį išsilavinimą. Būdama klasinio viešpatavimo įrankiu, ji skiepijanti monarchistinę, nacionalistinę ir klerikalinę pasaulėžiūrą. Joje vyraująs knyginis mokymas, pagrįstas vaiko baime ir mechanine atmintimi. „Visos mokyklos turi būti atiduotos į darbininkų valdžios rankas, nes negalima prileisti, kad beišsprūšąs vaikų protas ir darbininkų valdžiai galėtų būti ir toliau auklėjamas sena dvasia“²⁴ — nurodoma „Švietimo reikaluose“.

Nagrinėjant naujai iškilusius mokyklai uždavinius, „Švietimo reikaluose“ teisingai kritikuojama buržuazinė mokymo sistema ir nurodoma, kad socialistinei visuomenei reikalingas darbinis mokymas. Tarybinė mokykla turinti duoti mokslines žinias, mokėjimus ir įgūdžius, visapusiškai vystyti vaikų protinius, fizinius ir estetinius sugebėjimus, išmokyti vaikus žinias taikyti darbe, vystyti jų aktyvumą, kūrybinę mintį, iniciatyvą, meilę darbui, kolektyviniam gyvenimui. Mokyklai reikalinga palaikyti glaudų ryšį su šeima ir visuomene²⁵.

²² Proletarinė revoliucija Lietuvoje, Vilnius, 1960, p. 151.

²³ Lietuvos TSR MA Centrinė biblioteka, Rankraščių skyrius, BF, b. 2854-f, 1. 11.

²⁴ „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 2.

²⁵ A. Didžiulytė, Bendrieji naujosios darbo mokyklos dėsniai, „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 1.

„Švietimo reikaluose“, keliant aktyvaus mokymo metodus, vietoj sauso, pasyvaus mokymo iš knygų, siūloma gyvas, aktyvus ir savarankiškas darbas, kur ne vien protas, rankos, bet ir fizinės jėgos turi dalyvauti. Darbas, kaip mokymo metodas, naudotinas visų mokomųjų dalykų pamokose. Tačiau, plėtojant šią mintį, nurodoma, kad darbas šia prasme yra ir buržuazišoje mokykloje. Tikrai tarybinėje mokykloje jis nieko bendro neturįs su buržuazine pažiūra į darbinį mokymą. Tarybinė mokykla kelianti uždavinį — jungti mokymą su gamybiniu darbu. Darbas — tai ne priemonė sau, o pedagoginis reiškinys. Darbas turįs didžiulę praktinę ir auklėjamąją reikšmę. Socialistinės santvarkos sąlygomis iš sunkios naštos jis virstąs natūraliu sveikos vaiko prigimties ir organizmo poreikiu. Darbu naujoji mokykla turinti perauklėti senąją visuomenę, pasiekti, kad vaikai nuo pat „jaunų dienų jau jaustų esą nariai vienos milžiniškos darbo žmonių šeimos“. A. Didžiulytė straipsnyje „Darbas mokykloje“, primindama K. Markso ir F. Engelso pažiūras į gamybinį mokymą, siūlo atsižvelgti į vaiko amžių. Be to, lyg ir susumuodama darbinio mokymo uždavinius, ji daro išvadą, „kad įvedimas į mokyklą produktyvaus darbo ne tik naudingas, bet būtinai reikalingas kiekvienam asmeniui ir visai visuomenės gerovei“²⁶.

Tačiau „Švietimo reikaluose“, kaip ir „Nuostatuose“ bei „Deklaracijoje“ buvo pervertintas darbas, padarytas universaliu visų mokomųjų dalykų metodu. Iškėlus mintį, kad mokymą reikia jungti su gamybiniu darbu, nekalbama, kaip praktiškai tai įgyvendinti. Akcentuojant gamybinio darbo auklėjamąją reikšmę, nedaroma platesnių ir gilesnių pedagoginių apibendrinimų.

Naujos liaudies švietimo sistemos kūrimas ir konkretus mokyklos darbo pertvarkymas sukėlė pedagoginės minties pagyvėjimą. Mokytojai nesitenkino vien tik „Švietimo reikaluose“ spausdinama medžiaga. Jie gilinosi ir į pedagoginę literatūrą. Švietimo liaudies komisariatas tokias nuotaikas skatino ir dėjo daug pastangų, kad liaudis bei švietimo darbuotojai plačiau susipažintų su pedagogine mintimi darbo mokyklos klausimais. Tam reikalui prie Švietimo liaudies komisariato buvo suorganizuota vertėjų grupė. Jai buvo pavesta rūpintis naujosios pedagoginės literatūros vertimu bei spausdinimu. Šios vertėjų grupės iniciatyva buvo išspausdinta dar 1918 m. išversta į lietuvių kalbą P. Blonskio knygutė „Mokykla ir visuomenės tvarka“²⁷, Vaižganto versta E. Janžul knygutė „Darbo pradai Europos mokykloje“ ir kt. Buvo paruoštos spaudai, bet nespėtos išleisti taip pat Vaižganto verstos knygutės: N. Krupskajos „Liaudies švietimas ir demokratija“²⁸, G. Keršensšteinerio „Darbo mokykla“²⁹. Vertėjų grupė visų pirma stengėsi mokytojams duoti kiek galima daugiau pedagoginės literatūros darbo mokyklos klausimais³⁰. Tačiau, kaip matyti iš pedagoginės literatūros leidinių, naujų kelių ieškojimas nebuvo visiškai nuoseklus. Tai buvo viena iš priežasčių, sudariusių sąlygas Lietuvoje, kaip ir Tarybų Rusijoje, atsirasti įvairioms pažiūroms į darbinį mokymą. Mokytojus, kuriems didesnės įtakos turėjo P. Blonskio pedagoginės pažiūros, skatino galvoti, kad darbas, persunkdamas visą mokymo procesą, turi sudaryti mokyklos veiklos pagrindą. Išėitų, kad

²⁶ „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 4, p. 5—6.

²⁷ Knygutės tituliname puslapyje neleidžiamai pažymėtas autoriaus vardas: vietoj P. Blonskis įrašyta K. Blonskis. Iš knygutės turinio ir vertėjo pastabų įvade aišku, kad turi būti — „P. Blonskis“. Knygutę į lietuvių kalbą išvertė J. G. Vertėjo pavardės nepavyko nustatyti.

²⁸ VVU Mokslinė biblioteka, Rankraščių skyrius, F. 288.

²⁹ Ten pat, F. 298.

³⁰ LKP CK Partarchyvas, f. 77, ap. 2, b. 41, l. 10; Lietuvos TSR MA Centrinė mokslinė biblioteka, Rankraščių skyrius, BF, b. 2854, l. 16.

pirmoje vietoje turi būti ne mokslo pagrindai, žinių sistema, bet darbas. Žinios turinčios būti įgyjamos tik pačiame darbo procese. P. Blonskis, nuolat lygindamas mokyklos ir visuomeninio gyvenimo reiškinius nuo pirmąsias bendruomeninės santvarkos iki dvidešimtojo amžiaus pradžios, daro teisingą išvadą, kad darbo visuomenė turės ir darbo mokyklą. Tačiau, kalbėdamas apie tos mokyklos pobūdį, jis neteisingai aiškina, kad naujoji mokykla busianti industrinė vaikų komuna, „savivaldybinė vaikų respublika“. P. Blonskiui įtakos turėjo „laisvojo auklėjimo“ teorija, kuri neigė mokymo planus, programas, vadovėlius, vadovaujantį mokytoją vaidmenį ir į pirmąją vietą kėlė savaiminį vaiko vystymąsi bei saviuoklą.

Pažiūrąs, kad naujojoje mokykloje, įvedus rankų darbų, piešimo, lipdymo, konstravimo ir kitas išraiškos formas bei metodus, bus įgyvendintas darbinis mokymas iš dalies palaikė ir E. Janžul. Ji į darbinį mokymą žiūrėjo kaip į metodą. Analizuodama XX a. pirmojo dešimtmečio Vokietijos darbo mokyklos patyrimą, propagavo „veiklos pedagogikos“ idėjas. Autorė knygutėje „Darbo pradai Europos mokykloje“ rūpinasi, kad vaikams mokykloje būtų tik gera ir jauku³¹. Susižavėjusi aktyvaus mokymo metodais, ji pamiršta pagrindinį mokyklos uždavinį — suteikti mokiniams žinių, mokėjimų ir įgūdžių sistemą, paremtą mokslu.

Nedaug tuo metu galėjo padėti ir Vokietijos „darbo mokyklos“ atstovo G. Keršenšteinerio pedagoginės pažiūros. Jis, formuluodamas darbinio mokymo uždavinius, įrodinėjo, kad mokykla turi sistemingai pratinti vaikus prie darbo, kad darbu turi išauklėti besąlygiškai paklusnius „tėvynei“ darbininkus. Darbo mokykla, būdama profesinė, visų pirma turinti atlikti socialinę funkciją. Ji privalanti jaunuimą atitraukti nuo nepageidaujamos valstybei politikos ir visuomeninio gyvenimo reiškinių. „Mūsų vokiečių nusimanymas, jog mokyklos dalykai, tai pačios tautos dalykai“³², yra autoriaus „pilietinio auklėjimo“ platforma, kuri skiepijo nacionalizmą ir nepaykantą darbo žmonėms. Kaip žinoma, vėliau G. Keršenšteineris neatsitiktinai tapo fašistinių pedagogų numylėtiniu. Siandien Vakarų Europoje jis vaizduojamas kaip pragmatinės pedagogikos atstovas. Rimtą smugį panašioms teorijoms sudavė N. Krupskajos pedagoginės pažiūros. Knygoje „Liaudies švietimas ir demokratija“ N. Krupskaja, vertindama G. Keršenšteinerį, nurodė, kad jis „nekelia nuogastavimų Bavarijos vyriausybei, jam tolimas bet koks demokratizmas. Jis keliaklupsčiauja prieš buržuazinę valstybę, labiau už viską žiuri jos interesus ir su jais derina savo pedagoginę veiklą. Jis nori mokyklos, kuri naujais metodais siektų senųjų tikslų“³³. Čia N. Krupskaja labai taikliai atkreipia švietimo darbuotojų dėmesį, kad nereikia per daug žavėtis naujais buržuazinės mokyklos metodais³⁴. Tie metodai yra tikslesnė ir tobulesnė priemonė paveikti jausmams ir pasaulėžiūrai, persunkti jiems atitinkama morale ir ideologija. N. Krupskaja, išsamiau nagrinėdama darbinio mokymo klausimą, papildė „Švietimo reikaluose“ keliamas mintis ir mokliškai įrodė, kad buržuazinėje pedagoginėje teorijoje bei praktikoje imperializmo sąlygomis stiprėja reakcija. N. Krupskaja, apskritai, pirmoji pedagogikos istorijoje pastebėjo, kad imperialistinė buržuazinė pedagogika, atspindėdama nuolat augančius kapitalistinių kraštų politiniame ir ekonominiame gyvenime prieštaravimus, atsisako ankstyvojo kapitalizmo pažangių demokratinių darbinio mokymo tradicijų. Ji pagrindė labai svarbų teiginį, kad marksistinė mokymo jungimo su gamybiniu darbu teorija yra tolesnis demokra-

³¹ E. Janžul, Darbo pradai Europos mokykloje, Vilnius, 1919.

³² G. Keršenšteineris, Darbo mokykla (Arbeitsschule), VVU Mokslinė biblioteka, Rankraščių skyrius, F. 288, p. 43.

³³ VVU Mokslinė biblioteka, Rankraščių skyrius, F. 298, p. 162—166.

³⁴ N. K. Krupskaja, Rinkliniai pedagoginiai raštai, Kaunas, 1960, p. 185—203.

linės pedagoginės darbinio mokymo teorijos išvystymas. Ji pažymėjo, kad marksizmas neatmetė Belerso, Ruso, Pestalocio ir kitų pedagoginių pažiūrų, bet iš jų pasisavino visa, kas yra geriausia, gyvenimiškiausia ir tuo pagrindu sukūrė visiškai naują, marksistinę darbinio mokymo teoriją. Ji moksliskai atskleidė šios teorijos pedagoginius ryšius ir abipusę sąveiką su visuomenine gamyba.

Ypač vertingos buvo Lietuvos mokyklai N. Krupskajos mintys, atskleidžiančios mokymo jungimo su gamybiniu darbu esmę, plačiai išdėstytos K. Markso ir F. Engelso tuo klausimu pažiūros, ištraukos iš „Kapitalo“, „Darbininkų klasės padėties Anglijoje“ ir kitų veikalų.

Tvirta marksistinė-lenininė pasaulėžiūra, pedagoginiai įsitikinimai, mokslinis pedagoginių reiškinių tyrimo metodas padėjo N. Krupskajai išaiškinti, kad netolygus imperializmo vystymasis netolygiai veikė ir darbinio mokymo idėjas. Žodinio mokymo mokykla neišvengiamai turinti pasidaryti darbo mokykla. Tai objektyvus dialektinis dėsningumas. Nepaprastai didelę reikšmę Lietuvai turėjo N. Krupskajos mintis, kur ji aiškina, kad darbo mokykla bus priemonė, nukreipta prieš darbininkų klasės interesus, tol, kol mokyklų organizavimas liks buržuazijos rankose. „Tik darbininkų klasė gali padaryti darbo mokyklą priemone šiuolaikinei visuomenei pakeisti“³⁵, — teigė N. Krupskaja. Tai buvo kvietimas į revoliucinę kovą už galutinę pergalę ir laisvą nuo buržuazijos įtakos vieningą darbo mokyklą, skirtą liaudžiai. Šis kvietimas turėjo atgarsio Lietuvos darbo žmonių širdyse. Apie tai kalba ir tas faktas, kad P. Blonskio knygutės vertėjas įvade „Dėl šio lietuvių kalbos vertimo“ dar 1918 m. liepos mėn. rašė: „idealingo liaudies švietimo bičiuliams vienas telieka uždavinys: griauti dabartinę visuomenės tvarka, vykinti nauja socialistinė tvarka gyvenime ir tuo žengti prie... atilinkamos mokyklos kūrimo“³⁶.

N. Krupskaja buvo vieništelė iš pedagogų marksistų, kuri teisingiausiai ir nuosekliai gvildeno darbinio mokymo klausimus iki Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos knygoje „Liaudies švietimas ir demokratija“ ir po revoliucijos savo praktinėje veikloje, kuriant Tarybų Rusijos vieningą darbo mokyklą. Todėl neatsitiktinai ir Lietuvoje buvo jaučiamą didelė jos įtaka. Bendrų mokymo jungimo su darbu principų nagrinėjimas pedagoginėje literatūroje ir Tarybų Rusijos vieningos darbo mokyklos patyrimas padėjo Švietimo liaudies komisariatui spręsti konkrečius darbinio mokymo turinio klausimus.

Mokyklos pertvarkymas reikalavo paruošti naujus mokymo planus, programas, vadovėlius bei mokymo metodines priemones, nes proletarinės revoliucijos išvakarėse vokiečių okupacijos metu mokymas buvo pajungtas vokiečių tikslams. Švietimo liaudies komisariatas, vietose švietimo liaudies skyriai iš pradžių nedavė gerai apgalvotų ir aiškių nurodymų. Buvo laikomasi bendros tendencijos — pašalinti iš mokyklos vokiškąją nacionalistinę ir bažnyčios įtaką, įveikti buvusį formalizmą ir atitrūkimą nuo gyvenimo.

Bendrų nurodymų ir samprotavimų neužteko. Gyvenimas primygtinai reikalavo programinių dokumentų. Švietimo liaudies komisariatas tam reikalui įkūrė mokyklų reformos poskyrį. Subūrus žymesnes respublikos pedagogines jėgas, buvo pradėtas dirbti metodinis darbas. Iš pradžių buvo ruošiami tik mokymo programų projektai. Jų pagrindą sudarė tie patys idėjiniai ir pedagoginiai principai, pagal kuriuos buvo ruošiamos Tarybų Rusijos vieningos darbo mokyklos programos.

Švietimo liaudies komisariatas 1919 m. vasario mėn. išspausdino „Švietimo reikaluose“ iš Tarybų Rusijos Švietimo liaudies komisariato pa-

³⁵ VVU Mokslinė biblioteka, Rankraščių skyrius, F. 298, p. 166.

³⁶ P. Blonskis, Mokykla ir visuomenės tvarka, Vilnius, 1919.

ruoštos programos „Pavyzdinį gimtosios kalbos pamokų planą darbo mokykloje“³⁷. Trumpąjį vėliau išleido originalų kaimo mokyklų programos projektą gimtajam kraštui pažinti³⁸.

Gimtosios kalbos mokymo programoje numatyta glaudžiai jungti mokymą su darbu, išmokyti vaikus gyvos šnekamosios ir rašomosios kalbos, vystyti meninį suvokimą ir kūrybą. Programoje, kaip ir „Deklaracijoje“, nurodyta, kad skaitomus tekstus būtina iliustruoti piešiant, lipdant, žaidžiant, laisvai kūrybiškai atpasakojant ir kt.

Kaimo mokyklų programos projektas gimtajam kraštui pažinti orientavo vaikus į supančios aplinkos pažinimą. Programos projekto metodiniuose nurodymuose irgi jaučiama „Nuostatų“ ir „Deklaracijos“ įtaka. Buvo pabrėžiama, kad mokytojas gali laisvai kurti, pusiau žaisti ir nesilaikyti didelio nuoseklumo. Mokymas turįs būti įvairiapusiškas, mokytojas privalęs stengtis, kad vaikai žinias, mokėjimus ir įgūdžius įgytų tiesioginių įspūdžių, bandymų ir įvairaus produktyvaus rankų darbo bei kitokios veiklos keliu. Tai rodo, kad programos projekto autoriai, vadovaudamiesi „Nuostatais“ ir „Deklaracija“, neišvengė ir „veiksno pedagogikos“ įtakos, per daug išskeldami išraiškos formas mokymo darbe, pagrindiniais mokomaisiais dalykais laikydami fizinę geografiją, gamtos mokslą, etnografiją, dailės disciplinas, o pagalbinais — gimtąją kalbą, aritmetiką ir fiziką³⁹.

Darbiniam mokymui būdingas kraštotyris principas. Jo laikėsi ir programos projekto autoriai. Buvo siekiama mokinius supažindinti su konkrečiais gyvenimo reiškiniais iš aplinkos. Laikydamiesi šio principo santoriškosios eigos, autoriai rekomendavo mokymą pradėti nuo to, kas vaikui labiausiai žinoma, pažįstama, t. y. nuo jo buto, gyvenamojo namo, kiemo, kaimo, miestelio ir t. t. Kitaip sakant, siūloma pradėti mokytį nuo artimo, gerai žinomo ir nuosekliai eiti prie tolimesnio. Be to, labai išryškėjo trys praktinės veiklos rūšys: matavimas, planavimas ir kūryba. Jos įvairiais aspektais persunkė visą mokymo turinį.

Programų projekto autoriai dėjo pastangas atsisakyti senosios mokyklos mokymo turinio, metodų bei priemonių. Be abejo, tai didelė pažanga, kovojant su mokyklos atitrūkimu nuo gyvenimo, siekiant duoti vaikui praktiškai naudingų žinių. Eidami kūrybinio ieškojimo keliu ir panaudodami Tarybų Rusijos vieningos darbo mokyklos pasiekimus, autoriai norėjo padaryti mokymą patrauklų, vaizdų, pagrįstą vaiko veikla bei to meto psichologijos ir pedagogikos reikalavimais. Jie ieškojo veiksmingų mokymo metodų, naujų formų kūrybiškai dirbti mokytojui ir mokiniams.

Tačiau mokymo programos turėjo ir trūkumų. Jos buvo sudaromos, pažeidžiant mokomojo dalyko logiką ir pačią mokymo sistemą. Metodiniuose nurodymuose tuo klausimu pernelyg akcentuojama, kad pagrindinis mokymo metodas yra darbas. „Nesvarbu žiūrėti didelio nuoseklumo“, — ten teigiama, o reikalinga organizuoti vaikų veiklą, žaidimus ir pan. Antraeilium mokomuoju dalyku buvo laikoma gimtoji kalba. Dėl gimtosios kalbos vietos ir pedagoginės reikšmės tenka prisiminti K. Ušinskį. Jis gana plačiai ir nuodugniai išnagrinėjo gimtosios kalbos klausimą ir nurodė, kad kalba yra didžiausias liaudies mokytojas, kuris mokė liaudį dar tada, kai nebuvo nei knygų, nei mokyklų, ir kuris mokys ją, kol gyvuos tauta⁴⁰. Mokymo programos projekto autoriai nepakankamai atsižvelgė ir į pažangių mokytojų patyrimą. Metodininkas Esmaitis, veikiausiai K. Ušinskio idėjų, apie gimtosios kalbos mokymą naujoje mokykloje

³⁷ „Svietimo reikalai“, 1919, Nr. 2.

³⁸ „Svietimo reikalai“, 1919, Nr. 5—6.

³⁹ Ten pat.

⁴⁰ K. Ušinskis, Rinkiniai raštai, Kaunas, 1959, p. 27.

rašė: „Žodžių lytys, patys žodžiai, jų reiškinys ir tarimas gema socialiniame tautos gyvenime... eina ilgą daugelio kartų paveldėjimo kelią ir jų reikia mokytis, kaip tvirtai nusistačiusių ir visų priimtų reiškinų“⁴¹. Tokiu būdu programos, nepilnai įvertindamos žinių, mokėjimų ir įgūdžių sistemą bei nuoseklumą mokymo darbe, kreipė mokyklą į vadinamuosius gyvenimiškus kompleksus, siūlydamos eiti nuo sistemingo mokymo ir mokymosi prie žaidiminės veiklos, mechaniškai jungiant mokymą su darbu. Visa tai skurdino mokyklos mokymo turinį, o tuo pačiu ir visapusiško mokymo bei lavinimo galimybes.

Pažangus mokytojai „Svietimo reikaluose“ rašė gimtosios kalbos, skaičiavimo, gamtos mokslų ir kitų dalykų mokymo klausimais. Iš straipsnių matyti, kad jie buvo gerai susipažinę su Tarybų Rusijos vieningos darbo mokyklos ir pažangių ikirevoliucinės Rusijos pedagogų pažiūromis.

Nagrinėdamas klausimą, kaip moksleivius supažindinti su konkrečiais gyvenimo reiškiniais iš vaikų supančios aplinkos, Esmaitis rekomendavo atsisakyti senosios mokyklos mokymo metodų ir verbalizmo. Tai privalo, jo nuomone, daryti kiekvienas mokytojas, mokydamas gimtosios kalbos, istorijos, gamtos mokslų ir kitų dalykų. Pradinį vaikų supažindinimą su aplinka turįs lydėti stebėjimas. „Neužtenka vaikams duoti į rankas elementorius ir knygas“, — rašė Esmaitis straipsnyje „Gimtoji kalba“⁴². Mokymo junginys su darbu mokyklai atverias dideles kūrybines perspektyvas. Aplinkos pažinimas neapsiriboja vien stebėjimu. Jį turįs lydėti konkretus darbas — piešimas, lipdymas, modeliavimas ir kitos daiktinio vaizdumo išraiškos formos. Jos turinčios keistis priklausomai nuo mokinių amžiaus ir medžiagos. Mokykla bus pasiekusi savo tikslą, jeigu joje kaitaliojasi žodis su darbu. „Lipdymas, piešimas, modelių išdirbinimas iš medžio, popierio, smilčių, molio... pliką žodį dengia gražiais drabužiais, duoda jam gyvenimo turinį“⁴³. Konkretus darbas, anot Esmaitio, turi išmokyti vaikus ne tik stebėti, bet ir tyrinėti. Mokslinio pažinimo interesus reikalinga derinti su vaikų turimomis žiniomis, praktiniu patyrimu. Vadinas, mokytojas turįs apgalvotai suderinti šias abi — mokinių žinių lygio ir naujai dėstomos medžiagos — linijas. Tyrimo objektai galį būti labai įvairūs — iš augalų, gyvulių ir visuomeninio gyvenimo paimti pavyzdžiai. Formos taip pat galinčios būti labai skirtingos. Vietos ir laiko atžvilgiu jas reikia kaitalioti, taikyti ne tik klasėje, bet ir gamtoje bei kitose vietose. Patariama reikarčiais organizuoti ekskursijas, nes jos pagilinančios mokinių žinias, jas susisteminančios ir padedančios įgyti naujų. Nurodoma, kad įvairios darbo formos ir veikla žadina mokinių aktyvumą, kurybinę mintį, savarankiškumą, praturtina jų jausmus, įpratina dirbti ir kitų darbą gerbti. Esmaitis, paliesdamas ryšio tarp atskirų mokomųjų dalykų problemą, davė daug metodinių patarimų ir kartu kėlė mintį, jog darbo mokykloje turėtų išlikti dalykinė mokymo sistema ir mokymo vadovėliai. Šią mintį palaikė ir tuo metu dirbęs Švietimo liaudies komisariate mokytojas M. Vasiliauskas. Jie galvojo, kad darbo pradai, kuris yra mokyklinio gyvenimo pagrindu ir metodas, turi organiškai persunkti mokomuosius dalykus ir vadovėlius. Nauji vadovėliai ir kitos mokymo priemonės turinčios būti mokliškos, laisvos nuo nacionalizmo ir klerikalizmo⁴⁴. Žodžiu, Esmaitis, kalbėdamas apie atskirų mokomųjų dalykų dėstymą pradinėje mokykloje, laikėsi vieningos darbo mokyklos „Nuostatų“ ir „Deklaracijos“ suformuluotų principų, stengėsi juos at-

⁴¹ E s m a i t i s, Gimtoji kalba, „Svietimo reikalai“, 1919, Nr. 4.

⁴² „Svietimo reikalai“, 1919, Nr. 4.

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ E. G., Bibliografija, „Svietimo reikalai“, 1919, Nr. 1; M. V - k a s, Bibliografija, „Svietimo reikalai“, 1919, Nr. 4.

skleisti, pritaikydamas Lietuvos pradinę mokyklą. Dalykinės mokymo sistemos ir knygos, kaip žinių šaltinio, klausimu jis buvo nuoseklesnis už tuos, kurie juos nepakankamai įvertino. Esmaciū, M. Vasiliausko ir kitų pažangių mokytojų pažiūros šiais klausimais išreiškė metodinę to meto Lietuvos mokyklos kryptį, nes tai buvo dėstoma Švietimo liaudies komisariato organe „Švietinio reikalai“.

Mokymo programų ir kitų metodinių priemonių parengimas glaudžiai susijęs su jų praktiniu įgyvendinimu. Darbo mokyklai buvo reikalinga atitinkama materialinė bazė ir kadrai. Vokiečių okupantai, kėsinęsi Lietuvą padaryti savo kolonija, net ir pradinę mokyklą buvo pavertę germanizavimo įrankiu. Vokiečiams okupuojant Lietuvą, daugelis mokytojų kartu su gyventojų dalimi ir mokiniais pasitraukė į Rusiją. Į jų vietą atėjo vokiečių karo invalidai bei mažai raštingi žmonės⁴⁵.

Taigi pasiruošusių specialistų įgyvendinti darbiniam mokymui keliamus uždavinius beveik nebuvo. Reikėjo susirūpinti jų paruošimu. Tuo reikalu dar 1919 m. sausio mėn. buvo pasiūsta mokytojų susipažinti su Tarybų Rusijos mokyklos darbo praktika. Vilniuje buvo suorganizuoti trijų mėnesių kursai mokytojams iš rajonų. Naujiems mokytojams paruošti buvo surengti pedagoginiai kursai prie pirmosios Vilniaus gimnazijos (dabar A. Vienuolio v. vidurinė mokykla). Kadru parengimo reikalui ir darbo mokyklos problemoms nagrinėti buvo įkurta pedagoginė-psichologinė laboratorija. Jos vedėju paskirtas J. Vabalas-Gudaitis.

Materialinę mokyklos bazę, jau ir taip menką, imperialistinis karas, užsienio karinė intervencija, vidaus kontrevoliucija nuniokojo ir nualino.

Mokyklų patalpos, kurias dažniausiai atstojo skurdžios valstiečių lūšnos, buvo apširusios, netinkamos naudoti, o mokyklos inventorius ir mokymo priemonės buvo išgrobstytos, išsimėtę arba sugadintos ir aplaužytos. Apie tokią mokyklų padėtį pasakojo mokytojai 1918 m. gruodžio 29—31 d., atvykę į lietuvių mokytojų suvažiavimą Vilniuje⁴⁶. Taip buvo Marijampolės, Biržų, Seinų, Ukmergės, Šakių, Sirvintų, Alytaus, Kaišiadorių, Molėtų ir kitose apskrityse. „Švietimo reikaluose“ buvo rašoma, kad vokiečių okupacinė valdžia nesirūpino mokykla. Dėl to dabar mokyklos, neturėdamos tinkamų namų, sukimštos mažulėlėse ūkininkų trobelpalai-kėse“⁴⁷. Mokyklų inventorijų ir turto vokiečiai išgabeno į Vokietiją. Biržų apskrities atslovas taip pat kalbėjo apie vargingą mokyklos ir mokytojų padėtį. Mokyklos patalpos esančios blogos, mokymo priemonių nesą, „kitur rašo ant sienos“⁴⁸. Iš Alytaus pranešė, kad dar daugelyje vietų šeiminkauja okupantai, o prie jų plakasi bažnyčia ir kunigai⁴⁹. Tai rodo, kad buvusi materialinė bazė ir mokytojų kadrai neatitiko naujos darbo mokyklos reikalavimų. Tačiau tame pat suvažiavime iš mokytojų pranešimų paaiškėjo, kad, nepaisant esamų sunkumų, silpnos mokyklų bazės, jau 1918 m. gruodžio mėn. pabaigoje susikūrę revoliuciniai komitetai savo iniciatyva pradėjo revoliucinius mokyklos pertvarkymus.

Rajonuose susidariusios mokyklų reformos sekcijos analizavo mokyklos darbo reiškinis. Mokytojai, dažnai nesulaukdami iš Švietimo liaudies komisariato konkrečių nurodymų, reikalavo uždrausti ne tik tikybos dėstymą, bet ir vokiečių kalbą. Iš sugrįžusių iš evakuacijos švietimo darbuotojų sužinoję apie Tarybų Rusijos mokyklą, patys mokytojai ėmė reformuoti ir atskirų mokomųjų dalykų programas. Jeigu iš esmės mokymo

⁴⁵ LTSR MA Istorijos institutas, Lietuvos TSR istorija, 1958, p. 270; М. Карчяускене, Объяснительное чтение в школах Литовской ССР, идейные основы и связь с жизнью (диссертация), Л., 1960, p. 125.

⁴⁶ Suvažiavime dalyvavo 40 delegatų, „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 1, p. 7.

⁴⁷ „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 1, p. 7.

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Ten pat.

programos bei pats mokymo procesas ir nebuvo pertvarkytas, tai pažangūs mokytojai, padedant Darbininkų ir valstiečių atstovų taryboms bei revoliuciniams komitetams, aštrios klasių kovos sąlygomis stengėsi įnešti į mokyklą komunistines idėjas, tarybinės mokyklos dvasią bei darbinius procesus. Ataskaitoje „Švietimo stovis Rokiškio apskrityje“ nurodoma, kad, prie revoliucinio komiteto susikūrus švietimo skyriui, buvo sušauktas mokytojų suvažiavimas. Per suvažiavimą vietoj anksčiau buvusios programos paruošta nauja, laikinoji programa. Iš mokyklos mokomųjų dalykų pašalinta tikyba ir vokiečių kalba, o palikta lietuvių kalba, aritmetika, gamtos mokslas, geografija, istorija, paišyba, dainavimas ir fizinis lavinimas. Visi šie dalykai dėstomi gimtąja kalba. Viena diena per savaitę pavasarį ir rudenį skiriama ekskursijoms. Žiemą tą dieną mokiniai dirba savarankiškai, vadovaujami mokytojo⁵⁰. Iš Kupiškio pranešė: „Visos mokyklos rūpinasi pertaisyti mokymą sulig Rusų (RTFSR.— V. M.) dekretais apie darbo mokyklą, bet mokytojai tam darbui neprisirengę ir dėl to tas darbas eina labai palengvėl“. Ir čia buvo išmesta tikyba, įvesti rankų darbai. Toliau nurodoma, kad mokytojų suvažiavimo sumanymas apie mokinių savivaldybę buvo atmestas, motyvuojant, kad mokiniai tam yra nepasiruošę⁵¹.

Šie faktai rodo, kad pažangi mokslinė marksistinė-lenininė darbinio mokymo mintis, Tarybų Rusijos vieningos darbo mokyklos patyrimas rado gyvą atgarsį pažangių mokytojų sąmonėje ir mokyklos gyvenime reiškėsi konkrečiomis formomis.

Įdomus savo užmoju yra Rokiškio mokytojų suvažiavimo priimtas mokymo turinio pertvarkymo programos projektas. Tačiau apie jį mums nepasisekė surasti daugiau medžiagos. Projektas rodo, kad Rokiškio mokytojai labai apgalvotai ir santūriai sprendė darbinio mokymo klausimus. Jie stengėsi išvengti tų ydų, kurios prasiskverbė į Švietimo liaudies komisariato programos projektą gimtajam kraštui pažinti.

Kaip konkrečiai buvo pertvarkomas* metodinis darbas darbinio mokymo klausimais mokykloje, dėl medžiagos trūkumo sunku plačiau apibūdinti. Tepavyko surasti tik atskirus, padrikius faktus. Dėl minėtų priežasčių galima tik išryškinti tą kryptį, kuria praktiškai mokykloje buvo einama ir su kokiais sunkumais teko susidurti.

* *
* .

Peržvelgę darbinį mokymą Tarybų Lietuvoje 1918—1919 m., matome, kad proletarinė revoliucija, Tarybų valdžios paskelbimas, naujos mokyklos kūrimo priemonės buvo tiesioginis Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos rezultatas. Lietuvos Komunistų partijos ir tarybinės vyriausybės vadovaujami darbo žmonės, pasinaudodami Tarybų Rusijos mokyklos patyrimu, mokymo jungimą su gamybinio darbu paskelbė pagrindiniu vieningos darbo mokyklos principu, dėjo tarybinės pedagogikos, o tuo pačiu ir darbinio mokymo pagrindus. Buvo iškelti proletarinės revoliucijos reikalavimų šviesoje darbinio mokymo uždaviniai, jų ryšys su krašto politiniu ir ekonominiu gyvenimu, naujos socialistinės visuomenės statybos praktika. Darbinis mokymas buvo vertinamas kaip sudėtinė revoliucinės kovos dalis, kaip sąlyga visapusiškam žmogaus išvystymui ir komunistiniam jo auklėjimui. Tačiau trumpas Tarybų valdžios buvimo

⁵⁰ „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 1.

⁵¹ Ten pat.

laikotarpis, aštri klasių kova, sunkios ekonominės sąlygos neleido plačiau išnagrinėti darbinio mokymo pedagoginius-metodinius pagrindus, nors intensyvus vieningos darbo mokyklos kūrimas rodo, kad Tarybų valdžia stengėsi viską padaryti darbo žmonių kultūriniam lygiui pakelti.

VVU
Pedagogikos ir psichologijos katedra

Įteikta
1963 m. sausio mėn.

ПЕРВЫЕ ШАГИ ТРУДОВОГО ОБУЧЕНИЯ В СОВЕТСКОЙ ЛИТВЕ (1919 г.)

В. МИКЕНАС

Резюме

Исследование проблемы показало, что пролетарская революция, установление советской власти и мероприятия в области народного образования в Литве были непосредственным, прямым результатом Великой Октябрьской социалистической революции.

Трудящиеся Литвы под руководством Коммунистической партии и советского правительства, используя опыт школы Советской России, объявили соединению обучения с производственным трудом основным принципом обучения и воспитания в единой трудовой школе Литвы.

Задачи трудового обучения, которые выдвигались в духе пролетарской революции, тесно связывались с политическими, экономическими и культурными задачами социалистического строительства в стране.

Трудовое обучение считалось составной частью революционной борьбы, одним из основных условий для всестороннего развития и коммунистического воспитания молодого поколения.

Однако непродолжительное существование Советской власти не дало возможности осуществить намеченное.